

1957544289215968

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Бондаренко Наталії Петрівни
«Освітнє середовище: єдність форми та змісту як імператив ефективності»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 033 – Філософія
галузі знань 03 – Гуманітарні науки

Дисертаційне дослідження Наталії Бондаренко мотивоване **актуальною потребою** покласти край дихотомії форми та змісту в питанні феномена освітнього середовища, його покликання, інструментальних можливостей та функціональних повноважень. Авторка цілком має рацію, коли констатує «неприйнятну розбалансованість пропорцій формального та змістовного забезпечення цієї предметної сфери – на тлі цілком виразних уявлень про формальні ознаки освітнього середовища, теоретико-концептуальні здобутки щодо його змістовного рельєфу (а тим більше – ієрархій функціонально-інструментальної значущості) мають вкрай невиразний вигляд, поступаючись в усіх онтологічних аспектах семантично, аргументаційно, аналітично, прогностично тощо» (с. 16).

У своїх дослідницьких зусиллях Бондаренко Н. П. відштовхується від виразно окресленого проблемного статус-кво – зокрема, вона зазначає, що за станом на сьогодні превалює сукупність формальних і кількісних маркерів функціонування освітнього середовища, натомість якісні аспекти (на кшталт смислу, покликання, мети, місії, візій, цінностей і врешті-решт значень) освітньої процесуальності виявляються неохопленими. Зосередженість виключно на формальних, методичних і кількісних аспектах освітнього середовища стає на заваді розумінню змістовних, методологічних і якісних пріоритетів, а відтак – і втіленню їх на практиці.

Авторка виконаного дослідження слушно зазначає, що «оскільки абсолютна більшість інформаційно-знаннєвого масову щодо освітнього середовища утворюють інтерпретації, здійснені під егідою педагогіки, то смислова акцентованість цілком когерентна специфіці цієї сфери знань – в ній

превалюють формальні, кількісні, методичні та дидактичні підходи й способи пояснення, а натомість змістовна, якісна, теоретико-методологічна й концептуальна специфіка опиняється на далекій периферії уваги» (с. 27).

Безальтернативність потреби філософського інструментарію для оперування проблематикою освітнього середовища Бондаренко Н. П. переконливо обґрунтовує тим, що, «на відміну від педагогіки й того, що останнім часом позначають симбіотичним терміном «освітологія», лише філософія є сферою знань про смислову демаркацію, виявлення смислових лакун, їх категоризацію та ієрархізацію, а також про заповнення таких когнітивних порожнин смислом, адекватним буттєвим реаліям. Саме такої підтримки й потребує сфера знань про освітнє середовище» (с. 50).

Бондаренко Н. П. також слушно привертає увагу до «надзвичайно дражливої проблеми, яка з різних причин також перебуває на віддаленій периферії суспільної і академічної уваги, а саме: чому аргументаційне забезпечення наративів, поширюваних репрезентантами спеціалізованої свідомості, є не набагато переконливішим за «модуси віри» представників масової свідомості? Іноді доводиться мати справу з узагалі курйозними випадками, коли на комунікативних практик повсякденності можна стати свідком глибшої аналітики і аргументаційного забезпечення, ніж це має місце в разі прийняття посадовцями вочевидь тенденційних і лобістських рішень, за які знову-таки вже за усталеною традицією ніхто не несе ніяких посадових стягнень» (с. 145-146).

Тут вочевидь є над чим поміркувати; і вкрай бажано, щоб такі міркування були консолідованими – тобто щоб вони об'єднували зусилля науковців, управлінців і представників громадянського суспільства, бо лише в такому консолідованому форматі можна напрацювати доленосні для освітнього середовища і країни в цілому рішення, які будуть, *по-перше*, консенсусними, *по-друге*, максимально легітимними, *по-третє*, апріорі ефективними, бо володітимуть реальною мотиваційною і спонукальною силою.

Як аргументовано доводить авторка дисертаційної роботи, однією з ключових перешкод на шляху предметного оперування проблематикою освітнього середовища є смислова релятивізація у формі невиразної змістовної і критеріальної демаркації, адже якщо доводиться мати справу з невиразністю смислів і значень, то важко розраховувати на реалістичне планування і прийняття ефективних управлінських рішень. Ілюстрацією може слугувати влучне зауваження Наталії Бондаренко на с. 39: «Теоретико-методологічна проблема змістовної невиразності освітнього середовища доповнюється відсутністю належної смислової демаркації понятійних конструктів *освітнє середовище* та *освітній простір*: здебільшого ці терміни вживають як споріднені й синонімічні, а доцільність застосування саме такого, а не іншого поняття часто обумовлюється лише потребою уникнення тавтологій».

Авторці поданої на розгляд дисертаційної роботи треба віддати належне: вона слушно привертає увагу до того, що сучасний заклад вищої освіти практично втратив статус суб'єкта й суверена формування смислів розвитку не лише суспільства, а й себе самого, перетворившись на слухняного об'єкта зовнішніх регламентацій. Така особливість містить не стільки переваг, скільки недоліків, позаяк «гармонійна взаємодія» з мегатрендами сучасності досягається надто дорогим коштом втрати дорогоцінного капіталу критичного й системного мислення, а також інтелектуальної відповідальності й громадянської позиції.

Як аргументовано доводить Наталія Бондаренко, одна з ключових проблем полягає в тому, що формальним еталоном сучасного університету вважається університет дослідницького типу, а фактичним функціональним орієнтиром залишається концептуальний антипод – утилітарно орієнтований заклад вищої освіти. Застосовуючи влучну аналогію з фінансово-економічною сферою, авторка приходить до переконливого висновку, згідно з яким «фундаментальна проблема полягає в тому, що шлях до якості та ефективності освіти пролягає через реалізацію пріоритетів «довгих» грошей, а натомість освітні політики, що стосуються функціонування освітнього середовища

сучасного зразка в абсолютній більшості випадків відштовхуються від парадигми «коротких» грошей» (с. 183-184).

Зрештою, Бондаренко Н. П. не обмежується ґрунтовним аналізом перспектив, викликів, проблем і недоліків вітчизняного освітнього середовища, а й здійснює екстраполятивно повчальні аналітичні екскурси в освітні середовища країн, які вважаються взірцевими, хоча також не позбавлені проблемних явищ і тенденцій. Зокрема, на с. 152 авторка констатує, що «найбільш вразливим для перспектив функціонування ЗВО аспектом ендавменту є вплив спонсорів на призначення президента і наглядової ради університетів, які формують університетську політику в найширшому діапазоні – від запрошення тих чи інших викладачів і до специфіки внутрішнього режиму життєдіяльності студентських кампусів». Попри те, що цей вердикт стосується аналізу функціонування університетського середовища США, він цілком повчальний і для України, управлінська вертикаль якої виказує безапеляційну згоду на засвоєння подібних «кращих практик».

Також крізь призму принципів неупередженості й реалізму потребує переосмислення статус та функціональне покликання стейкхолдерів – «той ледь не сакралізований образ стейкхолдера, який з різних причин утвердився останніми роками, має поступитися місцем більш реалістичному й раціонально збалансованому підходу, відповідно до якого статус і значення стейкхолдерів для ВНЗ має бути не більш, ніж партнерським і взаємовигідним – ВНЗ у жодному разі не повинно перетворюватися в слухняний інструмент для забезпечення інтересів і потреб стейкхолдерів (тим більше, що інтереси й потреби різних стейкхолдерів можуть істотно відрізнятися й суперечити один одному» (с. 88-89).

Наочним утіленням світоглядної виразності й аналітичної переконливості виконаного дослідження слугують пункти **наукової новизни** – зокрема, аргументоване твердження щодо пріоритетності «суб'єктного статусу освітнього середовища для перспектив його ефективності: від освітнього середовища очікують не безапеляційного слідування у фарватері тенденцій,

притаманних конкретній епосі та суспільству, а кваліфікованого осмислення небезпек і формулювання аргументованих пропозицій щодо виходу з кризових ситуацій і подолання негативних тенденцій» (с. 20).

Також заслуговує на увагу концептуальне положення, відповідно до якого ефективність освітнього середовища значною мірою визначається ефективністю мислення й світогляду, культивованого освітнім середовищем: саме від якості й ефективності мислення істотно залежать перспективи як особистісного, так і суспільного розвитку загалом. Наведена особливість і водночас закономірність актуалізує цільовий пріоритет культивування філософської культури мислення, розуміння світу й життя як системної взаємозумовленості причинно-наслідкових зв'язків» (с. 21).

Грунтовність аналітичних зусиль знайшла належне відображення у висновках дисертаційної роботи. Зокрема, Бондаренко Н. П. цілком має рацію, коли стверджує, що «імперативом ефективності освітнього середовища постає єдність його форми та змісту: гармонійність такого симбіозу і взаємопотенціуюча дія його інструментально-функціональних компонентів визначає як поточний рівень ефективності освітнього середовища, так і перспективи його еволюціонування» (с. 198).

Наголошуючи на значущості (а в багатьох випадках навіть визначальності) філософської культури мислення, авторка приходить до аргументаційно переконливого висновку, що складовими культури такого типу «є, по-перше, системне сприйняття дійсності як об'єктивної впорядкованості, по-друге, критичне мислення як інтелектуальний суверенітет і спроможність засвоювати інформацію не механічно (некритично), а здійснювати рефлексію причинно-наслідкових зв'язків і компаративний аналіз наявних перспектив та альтернатив; по-третє, стратегічне мислення як орієнтованість не на кон'юнктурні переваги та вузькоприкладну прагматику, а на цільові орієнтири, що забезпечують високий рівень конкурентоспроможності на оглядову перспективу» (с. 201-202). Бондаренко Н. П. вочевидь має рацію: «Такі відгалуження філософської культури мислення є не лише атрибутивними, а й

імперативними, оскільки набувають виразних ознак своєрідного інтегралу сучасної освіти, який має бути невід'ємною складовою кожної навчальної дисципліни і кожної компетентності. Це слід ретельно враховувати під час визначення тематичної спрямованості освітнього компонента (дисципліни), що забезпечує досягнення цільових пріоритетів» (с. 202).

Не ставлячи під сумнів загальний високий теоретико-концептуальний рівень виконаного Наталією Бондаренкодисертаційного дослідження, слід зазначити, що **окремі аспекти поданої на розгляд роботи мають дискусійний характер і потребують уточнення.**

1. На с. 127 Бондаренко Н. П. слушно зазначає, що «важливим засобом оптимізації вітчизняного простору вищої освіти на оглядову перспективу є оптимізація мережі ЗВО у форматі партнерств, консорціумів, альянсів, кластерів, мереж тощо. Цей цільовий орієнтир покликаний підвищити рівень якості вищої освіти і ефективності ЗВО, а також конкурентоспроможності інституцій вищої освіти».

Однак, окресливши розлогий діапазон дослідницьких підходів до оптимізації мережі ЗВО, авторка не скористалася привілеєм сформулювати власну позицію з цього приводу. Це було б цілком доречно, враховуючи, що значна частина з наведених теоретичних обґрунтувань є концептуальними антиподами, а тому на практиці їх поєднання є вкрай проблематичним.

2. Попри те, що виокремлення соціальної функції (місії) університету в наш час не є чимось екстраординарним, однак доручення пошукачки до тренду суверенізації соціальної функції ЗВОна додаток до освітньої та наукової функцій спонукає якщо не до концептуального, то, принаймні, до формально-логічного запитання: чи слід це розуміти таким чином, що виконання освітою освітньої та наукової функцій позбавлене соціальних наслідків, тобто не віддзеркалює соціальну місію університету? Адже якби це було не так, то диверсифікація місій університету за рахунок соціальної складової була б зайвою з огляду на функціональний тавтологізм.

3. На с. 114 Бондаренко Н. П. зазначає, що «з часів Сократа відбулася істотна маргіналізація запитальної методології діагностування дійсності, забуття ефективних методик виявлення сутнісних ознак явищ і процесів. Що ж стосується рефлексійного та евристичного потенціалу запитальності, то він практично безмежний: потрібна лише «дрібничка» – вміле застосування цього інструмента». З цього приводу напрошується запитання: що в наш час стоїть на заваді максимальному розкриттю евристичного потенціалу запитальності?

4. Підводячи результуючу риску під тематичним відгалуженням змістовних опцій ідеалу університету сучасного зразка, авторка на с. 128 констатує: «Якість і ефективність освітнього середовища, а також університет як утілення найвищого рівня і функціонального покликання освітнього середовища є можливими лише за умов розвиненості певних індивідуальних та надіндивідуальних компетентностей, які лежать в основі таких перспектив. Йдеться, зокрема, про високий світоглядний та інтелектуальний рівень, про якість мислення і спроможність до генерування та капіталізації знань, а також системного, проблемного і стратегічного мислення» (с. 128). В інших локаціях тексту дисертації можна знайти дещо інший набір опцій та іншу послідовність пріоритетів. Чи означає це, що, на думку авторки виконаного дослідження, наведені змістовні ідентитети ідеалу університету сучасного зразка є рівнозначними і тому їх можна подавати в довільному порядку?

Втім, наведені запитання й зауваження не мають на меті спростувати наукову цінність дисертаційного дослідження Н. Бондаренко, а лише підкреслюють його поліаспектний, комплексний і системний характер, повною мірою притаманний тематиці освітнього середовища крізь призму єдності форми та змісту.

Відповідно до виявленої проблемної симптоматики і зумовлених нею теоретико-концептуальних та праксеологічних викликів, **мета** дослідження Бондаренко Н. П. полягає у здійсненні теоретико-концептуальної добудови формальних і кількісних функціонально-інструментальних опцій освітнього середовища змістовними і якісними цільовими орієнтирами.

Такий цільовий орієнтир авторкою досягнуто за рахунок виконання цілком когерентних завдань, що увиразнюють ключові предметні відгалуження, а також перспективи, проблемні виклики, загрози й небезпеки, з якими доводиться мати справу освітньому середовищу сучасного ґатунку. Так само простежується **чітка корелятивна симетрія між пунктами завдань, новизни та загальних висновків**, що надає виконаній праці аргументаційної стрункості та критеріальної переконливості.

Окреслена корелятивна стрункість мети, завдань, новизни та загальних висновків слугує своєрідним верифікатором **методологічної ефективності** застосованих авторкою дослідницьких зусиль. Принагідно зазначимо, що високий рівень методологічної і загальної дослідницької культури простежується по всьому тексту дисертації, а методологічна основа виконаного дослідження насправді значно більш розлога, ніж вказана Бондаренко Н. П. на с. 19-20.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам полягає в тому, що дисертаційне дослідження Наталії Бондаренко виконане на високому теоретико-методологічному рівні, є об'єктивним, аналітично збалансованим системним і аргументаційно переконливим. Достовірність сформульованих результатів дисертаційного дослідження та їхня наукова значущість не підлягають сумніву.

Виконане Бондаренко Н. П. дослідження містить теоретичні розробки й концептуальні положення, які роблять **вагомий внесок** в осмислення ієрархії проблемних викликів на адресу освітнього середовища. Основні положення дисертаційного дослідження можуть слугувати теоретико-методологічним орієнтиром для оптимізації функціонування освітнього середовища. Матеріали дисертації спонукають до смислового, значеннєвого, цільового і критеріального переосмислення стратегем розвитку вітчизняної освіти.

Дисертація Бондаренко Н. П. на тему «Освітнє середовище: єдність форми та змісту як імператив ефективності» володіє всіма ознаками, необхідними для високої оцінки. Вона цілком відповідає вимогам Постанови

Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022, а її авторка – Бондаренко Наталія Петрівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – «Філософія».

Офіційний опонент:

Триняк Майя Вікторівна

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету

імені Г. С. Сковороди

Піопис тв. *Триняк Майя Вікторівна*
засвідчується зав. загальною підпису *Триняк Майя Вікторівна*
01.08.2024

На електронний документ накладено: 1 (Один) підписи чи печатки:
На момент друку копії, підписи чи печатки перевірено:
Програмний комплекс: eSign v. 2.3.0;
Засіб кваліфікованого електронного підпису чи печатки: ПТ Користувач ЦСК-1
Експертний висновок: №04/05/02-1277 від 09.04.2021;
Цілісність даних: не порушена;

1957544289215968

Підпис № 1 (реквізити підписувача та дані сертифіката)
Підписувач: ТРИНЯК МАЙЯ ВІКТОРІВНА 2678315967;
Належність до Юридічної особи: ФІЗИЧНА ОСОБА;
Код юридичної особи в ЄДР: 2678315967;
Серійний номер кваліфікованого сертифіката: 5E984D526F82F38F04000000E5A377014F4C4D05;
Видавець кваліфікованого сертифіката: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК";
Тип носія особистого ключа: Незахищений;
Тип підпису: Удосконалений;
Сертифікат: Кваліфікований;
Час та дата підпису (позначка часу для підпису): 22:51 09.08.2024;
Чинний на момент підпису. Підтверджено позначкою часу для підпису від АЦСК (кваліфікованого надавача електронних довірчих послуг)
Час та дата підпису (позначка часу для даних): 22:51 09.08.2024;
Чинний на момент підпису. Підтверджено позначкою часу для даних від АЦСК (кваліфікованого надавача електронних довірчих послуг)